

3/2023,
may-iyun
(№ 00065)

O‘ZBEKISTON BANK SEKTORIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH YO‘NALISHLARI

Maxmudova Muxlisa

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti “Bank ishi va investitsiyalar” kafedrasida dotsenti, Ph.D. Toshkent, O‘zbekiston. m.maxmudova@tsue.uz

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss3/i35

Annotatsiya

Iqtisodiyotni raqamlashtirish amaldagi biznes modellari, jumladan, hozirda butun dunyo bo‘ylab transformatsiya jarayonidan o‘tayotgan bank tizimining tarkibiy bo‘linmalari uchun jiddiy muammolar tug‘dirmoqda. Mijozlarga e‘tibor qaratish va taklifni shaxsiylashtirish, raqamli bank strategiyasining asosiy komponentlari hisoblanadi. Uni samarali amalga oshirish uchun mijozlarning to‘plangan tajribasiga, shuningdek, mijozlar manfaatlarini qo‘llab-quvvatlovchi innovatsiyalarni joriy etishga yo‘naltirilgan vazifalarni hal qilish zarur. Maqolada raqamli texnologiyalarni O‘zbekiston bank sektorida, shuningdek, jahonning yetakchi bank tuzilmalarida qo‘llash sohalari muhokama qilinadi, bank biznesini raqamlashtirish muammolari va istiqbollari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli bank, elektron muomala, mobil aloqa, internet, neobank, tijorat banki, chakana bank, an’anaviy bank, raqamli texnologiyalar.

НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ УЗБЕКИСТАНА

Мухлиса Махмудова

Доцент кафедры «Банковское дело и инвестиции» Ташкентского государственного экономического университета, PhD. Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

Цифровизация экономики вызывает серьезные проблемы у существующих бизнес-моделей, в том числе у структурных подразделений банковской системы, которая в настоящее время проходит процесс трансформации во всем мире. Ориентация на клиентов и персонализация предложения являются ключевыми компонентами стратегии цифрового банкинга. Для его эффективной реализации необходимо решение задач, направленных на накопленный опыт клиентов, а также внедрение инноваций, поддерживающих интересы клиентов. В статье рассматриваются области применения цифровых технологий в банковской сфере Узбекистана, а также в ведущих мировых банковских структурах, а также освещаются проблемы и перспективы цифровизации банковского бизнеса.

Ключевые слова: цифровой банк, электронная транзакция, мобильная связь, интернет, необанк, коммерческий банк, розничный банк, традиционный банк, цифровые технологии.

DIGITAL TECHNOLOGIES APPLICATION IN THE BANKING SECTOR OF UZBEKISTAN

Mukhlisa Mahmudova

Associate Professor of the Department of Banking and Investments, Tashkent State University of Economics, Ph.D. Tashkent, Uzbekistan.

Abstract

The digitization of the economy is causing serious problems for existing business models, including structural divisions of the banking system, which is currently undergoing a transformation process around the world. Focusing on customers and personalizing the offer are key components of a digital banking strategy. For its effective implementation, it is necessary to solve tasks aimed at the accumulated experience of customers, as well as the introduction of innovations that support the interests of customers. The article discusses the areas of application of digital technologies in the banking sector of Uzbekistan, as well as in the world's leading banking structures, and highlights the problems and prospects of digitalization of banking business.

Kalit soʻzlar: digital bank, electronic transaction, mobile communication, internet, neobank, commercial bank, retail bank, traditional bank, digital technologies.

Kirish

Bugungi kunda dunyo raqamli texnologiyalar tomonidan boshqariladigan sifatli yutuq yoqasida, bu muammoni hal qilishda anʼanaviy yondashuvlarni toʻliq qayta koʻrib chiqishga va noyob tajribani yaratishga olib keladigan biznesni qurishning tubdan yangi modeli. Bu jarayon bank sektoriga ham taʼsir koʻrsatdi. Bugungi kunda Yevropa, Yaqin Sharq va Afrikada toʻlovlarning 39 foizi kontaktsiz texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi, Osiyoda 37 foiz, mobil toʻlovlar esa butun dunyo boʻylab oʻrtacha 18 foizni tashkil etadi.

Gartner tadqiqot va konsalting kompaniyasi maʼlumotlariga koʻra, raqamlashtirish butun dunyo boʻylab bank sanoati uchun strategik ustuvor yoʻnalishga aylandi, bank sektori 2018 yilda IT-texnologiyalariga qariyb 519 milliard dollar sarflagan, bu 2017 yilga nisbatan 4,1 foizga koʻp, Oʻzbekiston banklari ham bundan mustasno emas, ular koʻzning toʻr pardasi va barmoq izlari boʻyicha mijozlarni identifikatsiyalash, mijozlarni qoʻllab-quvvatlash va aloqa markazlari uchun chat-botlar, eng ilgʻor texnologiyalardan foydalangan holda loyihalarni amalga oshirmoqda.

Raqamlashtirilishdan foydalangan holda banklar mijozlarga takomillashtirilgan xizmatlarni taqdim eta oladi, bu ularga qulaylik yaratadi va vaqtni tejashga yordam beradi, shuningdek, inson xatolari sonini kamaytiradi va shu tariqa mijozlarning sodiqligini oshiradi hamda raqamlashtirish mijozlarga naqd pulsiz operatsiyalarni osonlashtirish orqali ham foyda keltiradi. Shu sababli ham bugungi kunda raqamli texnologiyalarni samarali qoʻllash orqali banklarda xizmat koʻrsatish jarayonlarini yaxshilash, banklarning raqamli transformatsiyasini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Raqamli bank texnologiyalari, ularning oʻziga xos xususiyatlari, ulardan samarali foydalanish yoʻllari hamda mexanizmlari boʻyicha qator ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan. Jumladan, M.V. Dubininning fikricha, bank texnologiyalari – bu banklarda ishlatiladigan turli xil telekommunikatsiyalar, axborot texnologiyalari, kompyuter tarmoqlari, dasturiy

mahsulotlar, ichki protseduralar, risklarni boshqarish modellari va boshqalar. “Bank texnologiyasi” atamasi banklarga o‘z mijozlariga xavfsiz, ishonchli va arzon narxlarda yaxshiroq xizmatlarni taklif qilishi hamda bank xizmatlari bozorida raqobatbardosh ustunlikka erishishi uchun zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni anglatadi [1]¹.

Bank texnologiyasi, shuningdek, demografik, psixografik va tranzaksion ma’lumotlar kabi mijozlar tafsilotlarini saralash orqali mijozlar xatti-harakatlari modellarini ochishda zamonaviy kompyuter algoritmlaridan foydalanish faoliyatini o‘z ichiga oladi. Ma’lumotlarni yig‘ish deb ham ataladigan ushbu faoliyat mijozlarga segmentatsiya, mijozlar skoringi, maqsadli marketing, bozor savatchalarini tahlil qilish, o‘zaro sotish, sotish, mijozlarni ushlab qolish kabi modellashtirish kabi turli xil marketing muammolarini hal qilish orqali banklarga o‘z biznes maqsadlariga erishishda yordam beradi [2].

О.Меликов томонидан рақамли банк технологиялари ва уларнинг таркиби ҳамда элементлари кенг ёритилиб, банк технологиялари бўйича хорижий ва маҳаллий олимларнинг илмий қарашлари чуқур ўрганилган, таҳлил қилинган ва муаллифлик фикрлар билдирилган. Шунингдек, бугунги кунда дунё банкларида фойдаланиб келинаётган Automated Teller Machine (ATM), Mobile Banking, Internet Banking, Video Teller Machine (VTM), Secure Short Messaging Service (SSMS), SIM Application-toolkit, RFID Technology, Mobile Money каби банк технологиялари келтирилган ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда афзалликлари очиқ берилган [3].

М.Мадраximov томонидан масофавий банк хизматларининг банк фаoliyatigadgi ahamiyati, ularni ko‘rsatish kanallari va buni yanada kengaytirish imkoniyatlariga oid ilmiy-nazariy qarashlar o‘rganib chiqilgan O‘zbekiston tijorat banklari amaliyotida masofaviy bank xizmatlarining rivojlanish holati to‘plangan statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish, mijozlarga masofadan turib xizmat ko‘rsatish tizimini rivojlantirish bo‘yicha har bir tijorat banki o‘zining strategik dasturini ishlab chiqish kerak. Mazkur dasturda qadamma-qadam barcha xizmat turlarini masofaviy hamda onlayn rejimga o‘tkazish bo‘yicha yo‘l xaritasi ishlab chiqish lozimligi, mazkur yo‘l xaritasida belgilangan vazifalarni moliyalashtirish manbasi, amalga oshirish muddatlari, amalga oshirish uchun mas‘ul boshqarma hamda loyihani ishga tushirish muddati kabilar keltirib o‘tilishi zarurligi ta’kidlangan [4].

Yuqorida o‘rganilgan jarayonlar va bildirilgan fikrlarni umumlashtirgan holda banklar faoliyatiga raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash orqali ularning transformatsiyasini amalga oshirish, mijozlar bilan ishlash jarayonini soddalashtirish, vaqt va xarajatlarni tejash, bank operatsiyalarini takomillashtirish bo‘yicha hali ham qilinishi lozim bo‘lgan amaliy ishlar borligini ta’kidlash lozim.

Tahlil va natijalar

Dunyoda raqamli texnologiyalardan foydalanadigan banklar soni muttasil ortib bormoqda. Hozir Yevropa raqamli bankingni rivojlantirish bo‘yicha AQSHdan oldinda, Fransiya, Germaniya, Niderlandiya va Ispaniya kabi mamlakatlarda elektron banklar soni ikki baravar ko‘p, Norvegiya, Finlyandiya va Shvetsiyada banklarning 95 foizi mijozlar bilan o‘zaro aloqada, (70%) tranzaksiyalar va moliyaviy banking orqali xizmatlar ko‘rsatish orqali bunga Evrozona qonunchiligi katta yordam beradi, bu butun Evropa Ittifoqida raqamli bank

¹ Дубинин М.В. Банковские технологии: сущность, история развития и перспективы // Финансы и кредит. №34 (274), 2007. – 58 с.

xizmatlarini ko'rsatishni osonlashtiradi. Shunga qaramay, banklar filial va filiallardan butunlay voz kechmaydilar, lekin katta ehtimol bilan ular o'z tarmoqlarini qisqartiradilar yoki savdo nuqtalari sonini ko'paytirmasdan ularni hozirgi holatida saqlaydilar. Texnik taraqqiyot bank sektorini o'z mijozlarini onlayn-segmentga o'tkazishga qanchalik turtki bermasin, filiallar tarmog'ining mavjudligi va rivojlanishi yagona kredit tashkiloti xizmatlarining mavjudligi ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi, buning sababi quyidagi holatlarga:

- ✓ aholining katta qismi an'anaviy xizmatlar tarafdori bo'lib qolmoqda;
- ✓ bir qator kredit tashkilotlarida ko'plab funksiyalar Internet orqali mavjud emas;
- ✓ masofaviy identifikatsiyalash endigina rivojlana boshladi.

Bugungi kunda O'zbekiston bank sektorida Anorbank, Uzumbank va Gruziyaning TBS banki kabi raqamlashtirish imkoniyatlaridan faol foydalanadigan yuqori texnologiyali banklar guruhi shakllantirilmoqda, bu esa umumiy IT platformalarida sinxronlashtirish imkonini beradi.

Shuningdek, so'nggi 20 yil ichida texnologiya butun dunyoda bank sohasiga ham tasavvur qilib bo'lmaydigan darajada o'zgarishlarni olib kirdi. Internet va mobil aloqa butun dunyodagi odamlar va tashkilotlarni bog'laydigan eng chekka burchaklarga etib keldi. Bu esa mijozlarning uzoq navbatlardagi kutishlarini va tashkilotlarning ishlash prinsiplarini o'zgartirdi. Mobil aloqa va tegishli infratuzilmalar yordamida esa fintech texnologiyasi(moliyaviy texnologiyalar) bank sektoriga kirib, xaridorlarga qulay bo'lgan turli xil mahsulotlarni ishga tushirdi.

Raqamli texnologiyalarni turli darajada rivojlantirish har qanday kredit muassasasi tomonidan amalga oshiriladi, jahon bank xizmatlari bozorida 2018 yilda to'liq 4.0 bank modeliga o'tishga qaror qilgan banklarning ko'plab misollari mavjud. Buddybank raqamli banking yaratilishi, UniSredit a Espone guruhi tashabbusi bilan yaratilgan loyiha ajoyib loyiha edi. Bank smartfon orqali masofadan turib joriy hisobvaraqa ochish, debet yoki kredit kartasini chiqarish, to'lovlarni amalga oshirish va boshqa xizmatlardan foydalanish imkonini beruvchi onlayn yordamchi sifatida joylashtirilgan va ko'plab virtual bank xizmatlarini taqdim etadi.

Hozirgi vaqtda gorizontaal biznes madaniyatiga asoslangan samarali boshqaruv va operatsion modelni yaratish bilan bir qatorda, eng ilg'or axborot texnologiyalaridan foydalangan holda tubdan yangi IT-platforma asosiy mahsulotdan foydalanish muvaffaqiyatning asosiy omili hisoblanadi.

Shuni hisobga olish kerakki, O'zbekistonda Internetga kirishning nisbatan past ko'rsatkichlari mavjud – 70%, Evropa mamlakatlarida esa bu taxminan 90% ni tashkil qiladi, shuning uchun mavjud bo'lganlar ko'lamini kengaytirish va yangi moliyaviy texnologiyalarni joriy etish uchun, Internet mavjudligini kengaytirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish zarur, moliyaviy tashkilotlarning ham bir-biri bilan, ham mijozlar bilan munosabatlarini to'liq raqamlashtirish rejalashtirilgan, bu esa banklarni ochiq ekotizimlarga aylantiradi, bunda hamma ko'ra oladi.

Biroq, bank sektorini raqamlashtirishdagi o'zgarishlar ikki xil xarakterga ega:

- bir tomondan, raqamlashtirish ijobiy natijalar beradi, xususan, banklar va ularning mijozlari shubhali noqonuniy operatsiyalarda ishtirok eta olmaydi;
- boshqa tomondan, bank sektorining virtual makonga o'tishi yangi inqirozning paydo bo'lishiga yordam berishi mumkin.

Kelajakdagi tahlilchi olimlarning fikricha, ushbu sohada raqamli banklar 2025 yilga kelib an’anaviy bank institutlarini bozordan butunlay siqib chiqarishi mumkin, bu esa moliya tizimida tub o’zgarishlarga olib keladi. Raqamli sektor bugungi kunda moda tendensiyasi emas, balki bozorda mavjud bo’lish uchun zarur shartdir.

Xulosa va takliflar

Bugungi kunda banklar tomonidan rivojlanish dasturi bilan bog’liq yirik loyihalarni amalga oshirish bo’yicha jiddiy ishlar amalga oshirilmoqda. Yaqin kelajakda kriptovalyuta va blokcheyn qonuniy tartibga solinadi va aksariyat kredit tashkilotlari biznesni rivojlantirish strategiyasiga raqamli transformatsiyani kiritadilar. Inson ongini raqamli tizimga o’tkazish o’nlab yillar talab qilishi mumkin va banklar madaniyat va tashkilotni umuman o’zgartirish haqida o’ylashlari kerak, shuningdek, tegishli xavfsizlik nazorati va eng yangi texnologiyalardan foydalanishning maqbul xavfi o’rtasidagi muvozanatni yaratadigan ishonchli muhitni yaratishi kerak.

Yangi bank xizmati - bu faoliyat mijozga foyda olishda yordam berish yoki yordam berish, qo’shimcha komissiya daromadlarini olish uchun. Yangi bank mahsuloti moliyaviy vositaga aylanadi. Bank sohasida innovatsiyalarning iqtisodiy mazmuniga ko’ra texnologik va mahsulotga bo’linishi mumkin. Bank innovatsiyalari ixtisoslashgan va birlashtirilgan bo’lishi mumkin. Texnologik innovatsiyalarga quyidagilar kiradi: elektron transferlar, naqd pul, bank kartalari. Bank innovatsiyasining negizi shundan dalolat beradiki, texnologik innovatsiyalar banklarga raqobatbardoshlik beradi, hamda foyda va zamonaviy to’lovni rivojlantirishga hissa qo’shadi.

Texnologiyalar ham bank tizimini, ham butun moliya bozorini raqamlashtirish sohasidagi strategik maqsadlarini amalga oshirish undagi raqobatning kuchayishiga, moliyaviy xizmatlarning mavjudligi, sifati va turlarining kengayishiga, risklarni kamaytirishga va moliyaviy sektordagi xarajatlar va texnologiyalarning yuqori raqobatbardoshligiga erishishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Дубинин М.В. Банковские технологии: сущность, история развития и перспективы // Финансы и кредит. №34 (274), 2007. – 58 с.
2. Vadlamani R. Introduction to banking technology and management // Institute for development and research in banking technology. May 2011. DOI: 10.4018/978-1-59904-6754.ch001.
3. O.M.Melikov. Raqamli bank texnologiyalari va ularning o’ziga xos xususiyatlari hamda ulardan samarali foydalanish yo’llari // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2021 yil.
4. M.Madraximov. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 1 | ISSUE 4, ISSN 2181-1784. Scientific Journal Impact Factor, SJIF 2021: 5.423.
5. <https://cyberleninka.ru>
6. <https://www.cbu.uz>
7. <https://www.oriens.uz>